

SEMNIFICAȚIA ȘI CONSECINȚELE REFORMEI LUI CUZA ÎN GÎNDIREA SOCIOLOGICĂ DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI XIX ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Livia Popescu

Abordarea raportului dintre momentul istoric, aflat în atenția lucrărilor la care ne vom referi și cel al elaborării respectivei lucrări, a avut drept premisă existența unui decalaj între o anumită perioadă din istoria societății și perioada corespunzătoare din istoria gândirii sociologice. Cris-talizarea realităților economico-sociale, politice și culturale în conștiința științifică a epocii, precum și procesul constituirii acestora, ca proble-matici, în obiect de studiu nu poate fi simultană desfășurării lor. În acest sens nu este probabil întimplător faptul că majoritatea lucrărilor dedicate problemelor fundamentale ale mijlocului secolului al XIX-lea apar spre sfîrșitul secolului și se prelungesc după 1900.

Primatul agriculturii și ponderea sa majoră în economia româ-nească au determinat rolul esențial al problematicei ruralului în evoluția sociologiei românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și înce-putul secolului al XX-lea. Modul în care a fost abordată problema țără-nească a evoluat în strînsă legătură cu modificarea caracteristicilor sale în decursul timpului iar gîndirea sociologică reflectă acest lucru. Într-o măsură crescîndă au fost analizate multiplele sale dimensiuni (națională, economică, politică, culturală)¹ și s-a ajuns la conceperea ei ca un com-plex de probleme².

O altă trăsătură a gândirii sociologice, din această epocă, este una-nimitatea cu care se evidențiază importanța capitală a problemei rurale. Lucrările apărute se referă la prioritatea și caracterul imperativ al solu-ționării sale. Mai mult chiar, dezbaterile privind aceste aspecte ilustrează, în modul cel mai pregnant, caracterul deschis, public al sociologiei româ-nești în perioada la care ne referim. Măsura actualității și gravității feno-menelor respective este dată și de extinderea preocupărilor pentru înțele-gerea și rezolvarea lor. Chestiunea agrară sau chestiunea țărănească a fost, de aceea, analizată de diferite categorii de specialiști și de oameni politici.

Fără îndoială că esența problemei agrare este dată de natura rela-țiilor economico-sociale dominante în agricultură, iar în cadrul acestora se impune caracterizarea relațiilor de proprietate specifice celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

¹ C. Alimăneștianu, *Proprietatea mare și chestia țărănească*, București, Edit. Minerva, 1906.

² Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, 1907.

Exploatarea țăranului, trăsătură caracteristică a sistemului de relații din agricultura românească a perioadei menționate, este evidențiată de toți gînditorii epocii. Mihail Kogălniceanu, în discursul rostit la Academia Română, în 1891, echivalează istoria problemei rurale cu istoria exploatarei țăranului: „A face istoricul cestiunii rurale în țările române este a scrie însăși istoria a trei secole de împliniri făcute poporului român”³. În continuare, definea astfel poziția țăranului în sistemul relațiilor economico-sociale din perioada anterioară reformei de la 1864: „Țăranul era singurul factor... și nu trebuie să ne mirăm dacă chiar după promulgarea articolului 46 din Convenția de la Paris (L.I.), în anul 1862 în plin Parlament, întîiul Prim-Ministru al României Unite proclama tristul și durerosul adevăr că brațele țăranului constituiau capitalul proprietarilor”⁴. Referindu-se la aceeași perioadă, C. C. Arion, consideră că starea economică a țăranilor români este mizerabilă pentru că aceștia, din oameni liberi și proprietari au căzut în servitute și au rămas în această stare timp de trei secole pînă la lovitură de stat a lui Alexandru I. Cuza. „Ceea ce caracterizează această lungă perioadă de suferință pentru țara noastră este îndîrjirea cu care marii proprietari, boieri sau comunități religioase, urmăresc distrugerea micii proprietăți”⁵.

Prin legea rurală din 1864 se instituie un nou tip de reglementare a relațiilor economice din agricultura românească. Această lege este precedată de o proclamație a lui Cuza, „Către locuitorii satești”, care exprimă sensul conferit de domnitor: „claca (boierescul) este desființată și de astăzi voi sinteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre în întinderea hotărîtă prin legile în ființă. Claca și toate celelalte legături silite între voi și între stăpînii voștri de moșii sint desființate prin plata unei despăgubiri”⁶.

Conținutul, semnificația și consecințele reformei de la 1864 ca și a legilor din 1866, 1882, 1893 — care legitimează, sub raport juridic, relațiile economice caracteristice agriculturii României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și garantează menținerea lor — sint analizate pe larg în lucrările studiate. Aceste lucrări, realizate în majoritatea lor după 1890, reprezintă tentative de explicare a unor realități structurate pe parcursul citorva decenii de la istoricul act al lui Cuza astfel încît evaluarea caracterului și consecințelor acestui act este obiectiv posibilă.

Pozițiile identificate de noi în producțiile care compun cîmpul investigației pot fi încadrate în trei categorii. Prima cuprinde gînditorii convinși că legea rurală din 1864 a fost atît ca intenție, cit și ca principii pozitivă, iar starea critică și criticabilă a țăranimii este imputabilă atît unui mod de aplicare care a contravenit spiritului acestei legi, cit și reglementărilor ulterioare, mai ales legilor din 1866 și 1868. A doua categorie exprimă opinia că actul reformator, pornind de la o premisă falsă (cultivarea intensivă a pămîntului considerată ca perspectivă foarte apropiată) a cuprins un principiu care a favorizat evoluția proprietății țărești în situația respectivă. Poziția amintită, caracteristică lui G. D. Creangă, face trecerea la cea de-a treia categorie. Aceasta este ilustrată de Gherea, în „*Neiobăgia*”,

³ M. Kogălniceanu, *Dezrobirea țăranilor. Stergerea privilegiilor boieresci. Emanciparea*

⁴ *Ibidem*, p. 69—70.

⁵ C. C. Arion, *La situation économique et sociale du paysan en Roumanie*, Paris, 1895, p. 43.

⁶ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 101.

care exprimă convingerea că prin caracterul său de clasă, conținând principii care permit consolidarea unor relații economice, neoiobăgiste, favorabile marilor proprietari, legea din 1864 a generat mizeria țărănimii, chiar dacă intenția lui A.I. Cuza ca persoană a fost favorabilă țărănimii. Într-un anumit sens, punctele de vedere anunțate definesc concepțiile asupra problemei agrare în general și asupra relațiilor de proprietate din agricultură în particular. În ordine cronologică, dar și în cea a categoriilor de opinii definite anterior, se impune interpretarea lui C.C. Arion. Ea se conturează în contextul concepției sale privind proprietatea. Autorul consideră că lovitură de stat a lui Cuza „era îndreptată împotriva tiraniei boierilor, (era) un pas spre libertate ... Națiunile nu se pot mări, popoarele nu pot ajunge la maturitate decît ridicîndu-se prin intermediul apropiierii individuale a solului. Fiecare pas făcut înspre proprietate este un progres spre libertate. Prin proprietate, ideea de libertate dobîndește corp și își pune piciorul pe pămînt (...). Atîta timp cît starea economică și politică a țărănilor noștri rămînea aceeași, nu era imposibil să avem buni lucrători sau buni soldați. Dar aceste mari vederi n-ar putea fi înțelese de toată lumea (...). Interesul personal, egoismul meschin de clasă erau atît de puternice încît nu se vedea că menținîndu-l pe țaran în starea fără nume în care se găsea, se dădea o lovitură mortală viitorului țării”⁷. Dar, chiar și C. C. Arion, pentru care caracterul progresist al legii lui Cuza este evident, consideră că ea conține o stipulație favorabilă marilor proprietari. El spune în acest sens: „În opinia noastră Cuza a comis o singură greșeală; de a fi acordat, o indemnizație marilor proprietari pentru zilele de corvezi”⁸.

Patru decenii mai tîrziu, în analiza cuprinzătoare și pertinentă pe care o face proprietății rurale din țară, G. D. Creangă critică ceea ce el consideră a fi fost principiul teoretic al stabilirii întinderii de pămînt acordate prin improprietăririle de la 1864. „Prin legea de improprietărire din 1864, împărțind clăcașilor și însurățeilor 772 191 hectare în Moldova și 1 272 396 hectare în Muntenia și Oltenia (în total 1 994 587 hectare), legiuitorul de atunci a fost de părere că suprafețele de 2 hectare și jumătate în Muntenia și 2,82 hectare în Moldova cît li s-a dat celor 134 132 pălmași sînt îndestulătoare pentru traiul unui țaran cap de familie, dacă pămîntul va fi supus unei culturi intensive. Legiuitorul nu și-a dat seama că o cultură intensivă nu e o stare absolută și neclintită, care să se potrivească cu orice fază a dezvoltării economice a unei țări (...). Experiența celor 42 de ani a dovedit că nici țărăanii cu 4 hectare de pămînt nu-și pot îndestula nevoile traiului, necum cei care au mai puțin de 4 hectare”⁹.

Cît privește punctul de vedere demonstrat în cuprinsul studiului „Neoiobăgia”, autodesemnat drept „studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare”, Costantin Dobrogeanu-Gherea relevă acele aspecte ale reformei care îi conferă un rol hotărîtor în instituirea relațiilor neoiobăgiste în agricultură. El consideră că „prima condiție esențială a servajului — legarea de pămînt — a fost realizată intrucitva chiar prin improprietărirea de la 1864 și anume prin inalienabilitatea pămîntului (...) (...) țaranul e lipit satului său, iară pămîntul lui fiind insuficient, e

⁷ C. C. Arion, *Op. cit.*, p. 68—69.

⁸ *Ibidem*, p. 69.

⁹ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, Carol Gölbi, 1907, p. 17.

robit și moșiei proprietărești”¹⁰. Al doilea aspect care pledează în sensul evidențiat înainte este faptul că, la 1864, clasa care a fost improprietărită și liberată este clasa boierilor, a marilor proprietari. Legea respectivă i-a improprietărit cu tot pământul țării (țărani le plătesc despăgubire ca unor proprietari pentru pământul primit), au devenit „stăpini absoluți, proprietari quiritari” și, în același timp, i-a scăpat de obligațiile față de țărani, pe care le presupunea vechiul sistem (clasa marilor proprietari „a devenit absolut liberă, mai liberă chiar decât în Occident”) ¹¹.

Sistemul de relații economico-sociale caracteristic stadiului de dezvoltare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu poate fi analizat numai în funcție de prevederile reformei lui Cuza din 1864. În anii care au urmat, legislația românească din domeniul agrar cunoaște câteva momente istorice. Primul este reprezentat de legea învoielilor (tocmelilor) agricole din 1866. Semnificația și repercusiunile acestui act pentru evoluția ruralului românesc în general sînt apreciate aproape în unanimitate, ca esențialmente negative și retrograde. I. G. Bibicescu se referă în 1907 la această lege care „din mormanul nostru de legiuri (...) este singura care merită numirea de produs propriu național (...) și ca concepțiune și ca factură și ca aplicare” și consideră că atît legea învoielilor agricole, cit și mijloacele ce i-au urmat sînt „un interesant subiect de studiu pentru psihologi ca și pentru oamenii politici” ¹². El schițează în *ceștiunea agrară* o analiză a fundamentelor social-politice ale acestui act; „Născută din nevoi locale, concepută în spiritul domnitor în clasa dirigență și nu numai executată, dar avînd legiferat modul de executare ce viețuia în obiceiurile noastre deși în legi nu mai era — ea arată învedereat cum s-a aruncat treptat, cu orice ocazie, afară de una singură, asupra celor dezmoșteniți politicește greutățile chiar de ordine economică, pe care toți se cuvenia, era firesc și drept să le purtăm, iar sătenii, cei din urmă între toți” ¹³.

În unele dintre lucrările investigate de noi se menționează că, în condițiile de sărăcie acută datorate secetei din 1866, legea la care ne referim a avut un efect imediat pozitiv. Această mențiune este însă, în cele două cazuri pe care le vom prezenta, însoțită de încredințarea, din perspectiva unei filosofii politice umaniste, a principiului său fundamental. „Legea din 1866 a fost un mare bine pentru țară, a scăpat-o de foamete ... Dar s-a introdus în legislație un principiu ale cărui consecințe sînt reale; principiu acesta este: ca omul să aibă dreptul să silcască pe om să-i muncească fără voie”, afirmă Gh. Pencescu în *Îmbunătățirea soartei țăranilor* ¹⁴. La rîndul său, C.C. Arion formulează o opinie similară. După ce se referă la faptul că această lege „în anul respectiv a fost un mare bine pentru țară întrucît a salvat-o de la foamete”, relevă că „după, ea a fost și este încă una din cauzele mizeriei țăranilor noștri (...)”. Ea a introdus în legislație un principiu mai mult decît rău: omul are dreptul a-și forța semenul să muncească împotriva voinței sale. Ea a creat două clase de contractanți,

¹⁰ C. Dobrogeanu-Gherea, *Neobiobăgia*, București, 1910, p. 78.

¹¹ *Ibidem*, p. 100.

¹² I. G. Bibicescu, *În ceștiunea agrară*, București, 1907, p. 50—51.

¹³ *Ibidem*, p. 52.

¹⁴ Gr. Pencescu, *Îmbunătățirea soartei țăranilor*. Fragmente politice, citat de I. G. Bibicescu, *Op. cit.*, p. 52.

unii care sînt liberi și rămîn liberi să-și îndeplinească sau nu obligațiile; alții o dată angajați au abdicat de la libertatea lor”¹⁵.

După cum se poate constata, atît Gr. Pencescu cît și C.C. Arion consideră legea învoielilor agricole drept cauza stării de lucruri alarmante din agricultura românească, în perioada lor de referință. De fapt, raportul dintre relațiile de producție și suprastructura juridică proprii unei societăți este de tip dialectic, înțelegînd prin aceasta, atît determinarea economico-socială a suprastructurii, cît și relativa sa autonomie în anumite etape și forme concret-istorice de dezvoltare a societății. Un aspect al acestei dialectici este surprins de I.G. Bibicescu în analiza genezei actului de la 1866. Este vorba de faptul că îl consideră pe acesta drept răspuns la „nevoile locale” și ca legiferare a unui „mod de executare ce viețuia în obiceiurile noastre”. Credem, de altfel, că după 1900 (sau după 1907, dacă acceptăm teoria lui St. Antim) lucrările din domeniul economic, sociologic și politic se caracterizează prin abordări mai complexe, mai nuanțate ale fenomenelor respective, expresie a unui progres științific evident. Compararea celor două analize cuprinse în lucrările aparținînd lui Gr. Pencescu și C.C. Arion (anterioare trecerii în secolul al XX-lea) cu cea din *În cestiunea agrară* a lui I.G. Bibicescu (apărute în 1907) poate fi ilustrativă pentru acest punct de vedere. Studiul lui G.D. Creangă și, desigur, cel al lui G. Dobrogeanu-Gherea oferă însă argumente mai convingătoare.

În sensul acesta am interpretat ideea, conținută de studiul *Proprietatea rurală în România*, că învoielile nu sînt cauza ci efectul altor circumstanțe economice, autorul înțelegînd prin aceste circumstanțe „dependența absolută a țăranului față de proprietar și arendaș” precum și „procedul arendașilor pentru care pămîntul e un obiect de speculație și nu un mijloc de producție”¹⁶. Subliniind caracterul determinant al relațiilor de proprietate G.D. Creangă își exprimă rezerva față de potențialul transformator al unor măsuri legislative izolate: „nu-mi fac iluzii, spune acesta, că o lege izolată asupra învoielilor agricole, pe ea cît de bine chibzuită, ar fi în momentele actuale eficace a regula definitiv relațiunile dintre proprietari, arendași și țărani, cît timp țara se află într-o dependență atît de mare de proprietari și arendași, care îi fac să primească pe ascuns condiții chiar ilicite, nevoia executînd pe om cu mai mare asprime decît cea mai severă lege și cît timp administrația noastră de la sate lasă atît de mult de dorit; care stă mai de obicei la dispoziția proprietarului și arendașului”¹⁷.

C. Dobrogeanu-Gherea se referă la consecințele legii de la 1866 în contextul analizei pe care o face trăsăturilor esențiale ale sistemului neoiobăgist. Am arătat deja că legarea de pămînt este, conform teoriei gheriste, conținută în principiile reformei agrare din 1864 prin prevederea referitoare la inalienabilitatea pămîntului. Premisele juridice oferite de actul din 1864 nu asigurau însă realizarea deplină a primei condiții a iobăgiei. Acest lucru este posibil datorită legii din 1866. Gherea afirmă că „inalienabilitatea a stabilit numai în mod incomplet prima condiție a iobăgiei, pentru că deși țăranul e în adevăr legat de pămîntul său, fiul său ... alți membrii ai familiei sale pot merge și aiurea să caute de lucru; ba însuși

¹⁵ C. C. Arion, *Op. cit.*, p. 83—84.

¹⁶ G. D. Creangă, *Op. cit.*, p. 117.

¹⁷ *Ibidem*.

ȋăranul în vremea ce-i rămânea liberă s-ar putea duce la muncă unde l-ar conveni mai bine. Legea din 1866 remediază acest neajuns grav pentru proprietar și restabilește de-a buclea toate condițiile esențiale ale iobăgiei¹⁸, stipulând în articolul 2 că ȋăranul nu poate pleca pentru a munci în altă parte decât cu învoirea autorității comunale. „Or, arată în continuare autorul, autoritatea comunală (...) e însuși boierul în persoană (...). Acum legarea de pământ este completă căci cu învoirea stăpînului putea să lucreze omul oriunde, nu numai pe timpul servajului, dar și cînd era în robie autentică”¹⁹. O a doua trăsătură esențială a iobăgiei — munca silită — menținută de sistemul neoiobăgist, este exprimată prin articolele 13 și 14 ale aceleiași legi. Acestea prevăd că dacă ȋăranul nu-și îndeplinește tocmelele, deci „dacă refuză, preferînd să-și lucreze propriul pământ, să lucreze pămîntul boierului atîcînd cînd acesta dorește, atunci primarul îl va „îndemna” cu ajutorul dorobanțului și al altor autorități, adică îl va duce legat la muncă iar prin doi simpli martori va putea să-i vîndă și cenușa din vatră”²⁰. În sfîrșit, legea învoielilor agricole asigură menținerea dijmei, rușetului, servituților zilelor de muncă — chiar și a elcîcii sub alte forme, toate acestea fiind expresia relațiilor în natură tipice iobăgiei. Legea conține, deopotrivă, prevederi menite să rezolve conflictul dintre principiile sale și cele ale constituției liberale în vigoare la acea dată, în sensul anulării competenței constituției în domeniul lucrărilor agricole²¹. Iată de ce Dobrogeanu-Gherea consideră semnificația „actului legislativ din 1866 în următorii termeni: „intervenția statului în sensul reinstaurării relațiilor feudale”; „prima lege excepțională menită să readucă și să consfințească relațiile de producție iobăgiste pe tărîmul constituționalismului belgian-occidental, în țară la noi”²².

Istoria legislației muncii în agricultura românească prezintă alte două momente de referință în anii 1872 și 1882. În privința primei legi, se remarcă consensul pe care în gîndirea sociologică a vremii îl întrunește critica ei vehementă. „Legea din 1872 s-a făcut și mai rea și mai asupritoare și mai violent silnică decît fusese legea din 1866; realizarea ei deplin negativă fiind suprimarea „articolelor ușurătoare” propuse de Lascăr Catargiu²³, apreciază Gr. Popescu. Această lege contribuie de fapt la întărirea legării de pământ a ȋăranului, prin instituirea contractelor colective solidare și legiferarea mobilizării armatei pentru constrîngerea ȋăranului la îndeplinirea învoielilor. Referindu-se la actul respectiv, în *Neoiobăgia*, C. Dobrogeanu-Gherea consideră că acesta, „pregătindu-se să dea ultima lovitură iobăgului liberat, îl ia, chipurile, sub protecția sa”, ceea ce se preconizează fiind „mai mult decît întoarcerea la iobăgie, căci este pur și simplu întronarea unui regim sclavagist”²⁴.

În 1882 se renunță la prevederile referitoare la constrîngerea fizică a ȋăranului, conținute de legea din 1872 și se adoptă măsuri coercitive de tip administrativ, natura relațiilor de muncă fiind definită prin contractul

¹⁸ C. Dobrogeanu-Gherea, *Op. cit.*, p. 78.

¹⁹ *Ibidem*, p. 79.

²⁰ *Ibidem*, p. 81.

²¹ *Ibidem*, p. 86.

²² *Ibidem*, p. 76.

²³ Gr. Popescu, *Op. cit.*, citat de I. C. Bibicescu, *Op. cit.*, p. 54.

²⁴ C. Dobrogeanu-Gherea, *Op. cit.*, p. 88.

agricol. Noua legislație este apreciată pozitiv numai prin comparație cu cea anterioară. Astfel, atît Gr. Pencescu cit și C. C. Arion, constată că executarea brutală este suprimată și înlocuită prin executarea administrativă, menținerea acesteia din urmă fiind însă deplinsă²⁵.

În plus, autorul lucrării „*La situation économique et sociale du paysan en Roumanie*” recunoaște în această lege spiritul și principiile celei de la 1866 și abordează problema necesității sale sociale. El spune: „Această lege ar putea părea o necesitate socială pentru țară după faptul că a fost menținută, deși s-au adus modificări”²⁶. Căutînd explicația menținerii sale, C. C. Arion conchide însă că legea respectivă (și, deci, principiul său justificator) nu răspunde unei necesități sociale. În raționamentul său regăsim concepția care l-a condus pe autor la aprecierea consecințelor imediate ale legii ca fiind pozitive. „Întrucît țara nu are altă sursă de bogăție decît agricultura, cea mai mică întîrziere în executarea obligațiilor lucrătorilor ar putea produce un dezastru general. Acest dezastru este cel de care se tem toți oamenii de bine și pe care ceilalți îi exploatează”²⁷. Concluzia sa este însă că această lege este departe de a fi necesară. Dacă în ziua în care ar fi suprimată s-ar afla proprietari afectați de neexecutarea obligațiilor asumate de țărani, aceasta s-ar datora faptului că, bazîndu-se pe această lege, și au abuzat de starea țaranului și și-au impus sarcini care nu pot fi executate decît sub patronajul forței”²⁸. Cu alte cuvinte, natura relațiilor de producție care i-au determinat în ultimă instanță apariția este consolidată prin aplicarea prevederilor legii, astfel încît se poate vorbi de necesitatea obiectivă a acestora din urmă doar ca expresie a intercondiționării enunțate.

Demersul întreprins de Dobrogeanu-Gherea, valorifică principiile teoretico-metodologice ale concepției marxiste în explicarea modificărilor legislative din 1882. El arată că abolirea executării brutale prin armată constituia o necesitate obiectivă determinată de scăderea forțelor productive ale țării, de sărăcirea și degenerarea țaranului precum și de creșterea tensiunii în raporturile țaran-proprietar. Analiza sa relevă pe de o parte caracterul de clasă al legislației ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea și rolul său în consolidarea sistemului de relații economice existent iar, pe de altă parte, modalitatea diferențiată în care se aplică cele două categorii de prevederi cuprinse în legislație: de coerciție tipic feudală și de ocrotire. În timp ce în direcția primei categorii se exagerează, a doua este ignorată, stare de lucruri generată, în opinia lui Gherea, de „fictivitatea stării noastre legale”²⁹.

Esența problemei țărănești, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, poate fi exprimată și prin acest aparent paradox: România „țară eminentemente agrară, prezintă acest fenomen bizar: un popor care este în mare parte proprietar trăiește în mizerie”³⁰. Paradoxul este așa cum am spus aparent pentru că, de fapt, „mizeria clasei țărănești trebuie căutată — indică St. Antim — în faptul că țaranul n-a ajuns încă pînă azi (1908) să stăpî-

²⁵ vezi Gr. Pencescu, *Op. cit.*, și C. C. Arion, *Op. cit.*

²⁶ C. C. Arion, *Op. cit.*, p. 90.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 91.

²⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Op. cit.*, p. 91-92.

³⁰ C. C. Arion, *Op. cit.*, p. 12.

nească în chip real bucata de pământ trebuitoare pentru el, familia lui și vitele de muncă”³¹.

Problematica și semnificația reformei lui Cuza, așa cum se conturează în gândirea sociologică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prezintă un interes intrinsec major, datorat importanței reglementărilor pentru dezvoltarea economico-socială a României în perioada de referință și după aceasta.

Analiza modului în care gândirea sociologică „reproduce” realitățile economico-sociale ale unei perioade istorice, permite și unele concluzii privind procesul constituirii și dezvoltării sociologiei românești. În această privință, se impune ca deosebit de semnificativ faptul că majoritatea trăsăturilor caracteristice procesului amintit (dimensiunea cvasiempirică; orientarea filosofică progresist-democratică; angajarea politică accentuată; caracterul deschis, public și activ, practic), enunțate cu valoare generală într-un studiu de referință³², pot fi relevate și prin abordarea unei secvențe istorice particulare.

În analiza modului de gândire sociologică din perioada de referință, trebuie să ținem seama de faptul că, în această perioadă, sociologia este încă în stadiul de formare, de elaborare a unor concepte și metode, de stabilire a unor principii și de aplicare a acestora în domeniul social. Este o disciplină în curs de dezvoltare, care se bazează pe observație și pe rațiune, dar care nu a încălcat încă barierele empiriei și nu a ajuns încă la o înțelegere profundă a mecanismelor sociale. Sociologia este, în această perioadă, o disciplină care se ocupă de descrierea și explicarea fenomenelor sociale, dar care nu a încălcat încă barierele empiriei și nu a ajuns încă la o înțelegere profundă a mecanismelor sociale.

În analiza modului de gândire sociologică din perioada de referință, trebuie să ținem seama de faptul că, în această perioadă, sociologia este încă în stadiul de formare, de elaborare a unor concepte și metode, de stabilire a unor principii și de aplicare a acestora în domeniul social. Este o disciplină în curs de dezvoltare, care se bazează pe observație și pe rațiune, dar care nu a încălcat încă barierele empiriei și nu a ajuns încă la o înțelegere profundă a mecanismelor sociale. Sociologia este, în această perioadă, o disciplină care se ocupă de descrierea și explicarea fenomenelor sociale, dar care nu a încălcat încă barierele empiriei și nu a ajuns încă la o înțelegere profundă a mecanismelor sociale.

În analiza modului de gândire sociologică din perioada de referință, trebuie să ținem seama de faptul că, în această perioadă, sociologia este încă în stadiul de formare, de elaborare a unor concepte și metode, de stabilire a unor principii și de aplicare a acestora în domeniul social. Este o disciplină în curs de dezvoltare, care se bazează pe observație și pe rațiune, dar care nu a încălcat încă barierele empiriei și nu a ajuns încă la o înțelegere profundă a mecanismelor sociale. Sociologia este, în această perioadă, o disciplină care se ocupă de descrierea și explicarea fenomenelor sociale, dar care nu a încălcat încă barierele empiriei și nu a ajuns încă la o înțelegere profundă a mecanismelor sociale.

³¹ St. Antim, *Chestiunea socială în România*, vol. I, București, 1908, p. 86.

³² St. Costea, M. Lăronescu, I. Ungureanu, *Sociologia românească contemporană*, București Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 15-28.